



DO VODE VODIMO!

REZULTATI ISTRAŽIVANJA STAVOVA LOKALNOG STANOVNIŠTVA O STANJU SLATKOVODNIH EKOSISTEMA, U OKVIRU FOKUS GRUPA

Budućnost održivog turizma u Evropskom Amazonu

Specijalni rezervat prirode „Gornje Podunavlje“ je 2014. godine dobio Evropsku povelju za održivi turizam koju dodeljuje Europark federacija, kao trenutno jedino zaštićeno područje u Srbiji koje je verifikovano po principima održivog turizma, što obezbeđuje povećanje kvaliteta usluge u turizmu, sa ciljem zaštite prirode u zaštićenom području. Ovaj sertifikat je 2022. godine obnovljen i važi do 2026. godine.

U cilju realizacije i praćenja realizacije postojeće strategije, akcionog plana i definisanja planova za budućnost Evropske povelje za održivi turizam Europark federacije, formiran je Forum zainteresovanih strana koji čine upravljači, stručni saradnici i korisnici, među kojima je i Udruženje građana za razvoj Eko ruralnog turizma „Podunav“ iz Bačkog Monoštora.

Turizam je prepoznat kao razvojna šansa na području „Bačkog Podunavlja“ koji obuhvata teritorije opština Sombor, Apatin, Odžaci, Bač i Bačka Palanka na površini od 176.635 ha, u okviru kojeg se nalazi i Specijalni rezervat prirode „Gornje Podunavlje“. Kroz dodeljene međunarodno priznate statuse rezervata biosfere, poznatiji kao deo Evropskog Amazona, rezervat spada u IV kategoriju zaštićenih područja – Upravljanje prirodnim staništima i vrstama (klasifikacija IUCN) i kao prirodno dobro ima međunarodnu podršku i obavezu očuvanja prirode na koju se država Srbija obavezala potpisivanjem Bernske konvencije 2007. godine.

Jedna od veoma važnih aktivnosti Udruženja građana za razvoj Eko ruralnog turizma „Podunav“ je rad na zaštiti prirode kroz saradnju sa upravljačem zaštićenog područja i javnim preduzećima koje upravljaju vodnim režimom u rezervatu.

Među aktivnostima koje su predviđene projektom „Do vode vodimo“ u okviru programa WWF „Bezbedna priroda i klima“, sprovedeno je istraživanje sprovedeno sa udruženjima, koja kroz različite delatnosti koriste potencijale rezervata biosfere „Bačko Podunavlje“ na teritoriji grada Sombora, konkretnije u Specijalnom rezervatu prirode „Gornje Podunavlje“.

Istraživanja su sprovedena sa ciljem utvrđivanja trenutnog stanja prirode u rezervatu, iskustava i zadovoljstva korisnika.

Istraživanje koje je sprovedeno u fokus grupi udruženja koja se bave rekreativnim i turističko-ugostiteljskim delatnostima, ekološkom edukacijom dece i mladih, zatim lovcima i nautičarima govori o iskustvima, primedbama i predlozima za unapređenje kvaliteta zaštite ovog veoma važnog vlažnog staništa ne samo u našoj zemlji već i u Evropi.

Istraživanje – fokus grupa udruženja (lovci, nautičari, ekološke organizacije, pčelari, vikend naselja, turizam)

Oblast delovanja ovih udruženja direktno je povezana sa prirodnim bogatstvima i resursima rezervata – šume, reka Dunav, bare, močvare, kanali, livade, slatine. Svoje delatnosti ovakva udruženja sprovode u prirodi i privlače mnogobrojne posetioce u rezervat. Raznolikost biljnog i životinjskog sveta oduševljava posetioce ali i razočarava stepenom degradacije prirode koja je poslednjih godina sve uočljivija.

Inicijative udruženja i vidljivost njihovog rada

Gotovo sva udruženja koja su učestvovala u ovom istraživanju su saglasna da njihove aktivnosti i inicijative ne dobijaju dovoljnu podršku donosioca odluka u lokalnoj sredini. Udruženja okupljaju veliki broj ljubitelja prirode, decu, mlade, i velikim delom su zaslužna za razvoj turizma u našem području ali smatraju da takva njihova uloga nije prepoznata od strane onih koji treba da obezbede uslove da bi se turizam razvio u svom punom potencijalu.

Iako su upućeni na tesnu saradnju sa upravljačem rezervata i javnim preduzećima koja se bave upravljanjem vodama i šumama u rezervatu, često izostaje razumevanje potreba ovih udruženja kada je u pitanju omogućavanje pristupa i korišćenja rezervata u turističke, rekreativne i edukativne svrhe. Pored toga, upravljanje resursima od strane upravljača ne vidi se kao dovoljno adekvatno ni ispravno pa se kroz mišljenja svih učesnika može videti da nisu zadovoljni radom javnih preduzeća. Ovo se naročito odnosi na prekomernu seču i na upravljanje vodama.

Upravljanje infrastrukturom

Stanje nasipa i pristupnih puteva u rezervatu oslikava neadekvatne napore upravljača da obezbede siguran i neometajući boravak u rezervatu, turistima i vlasnicima vikendica.

Putevi su često zakrčeni usled radova upravljača na uklanjanju drveća, razrovani i nisu pogodni za kretanje biciklima ni automobilom. Malo je šumskih staza za kretanje posetilaca a naročito su neprilagođene za decu.

Nasip se ne kosi kao ranije što je dovelo do širenja invanzivnih korovskih biljaka kao što je divlji duvan pa se samim tim smanjuje i raznovrsnost i populacija insekata. Rezervat je jedno od PBA područja, stanište dnevnih leptira koji spadaju u ugrožene vrste. Nedostatak stručnih lica koja su bila zadužena za praćenje stanja nasipa i nivoa vode u vodozahvatima je veliki propust i predstavlja opasnost u budućnosti ukoliko dođe do naglog priliva vode iz Dunava. Postoje i rupe u nasipu koje prokopavaju dabrovi koji su se prenamnožili u ovom području, iako im ovde nikad nije bilo prirodno stanište. Dabrovi uništavaju obale dunavca Dondo rušenjem drveća uz obalu.

Sprečavanje priliva vode iz Dunava u rukavac u vikend naselju Dondo doprinelo je degradaciji prirodne vegetacije i sprečavanju erozije sedimenta tako da je došlo do taloženja velike količine mulja u rukavcu. Sve to je dovelo do toga da je ugrožen mrest ribe što je dovelo do smanjenja ribljeg fonda. Međunarodna kontrola upravljanja i koordinacija u regulaciji Dunava doveli su do toga da u rezervatu voda iz Dunava nije dovoljna za popunjavanje vodozahvata. Nivo Dunava je godinama sve niži i to se pripisuje obustavom toka na gornjim tokovima reke, u evropskim zemljama, tako da na našem području nema dovoljno vode u reci. Za ovu godinu najavljeni su radovi na iskopavanju gornjeg ulaza vode iz Dunava u dunavac Dondo, koji treba u velikoj meri da popravi ovo stanje.

Rečni saobraćaj, odnosno rečni kruzeri i barže koji plove Dunavom, ugrožavaju kvalitet vode u Dunavu zagađenjem, usled ispuštanja otpadnih voda uzvodno posle granice sa Mađarskom, jer kod nas nema dovoljno kontrole za ovakvo postupanje.

Predstavnici udruženja lovaca ističu još jedan veliki problem. Naime, divljač koja se nalazi van rezervata, tj. na obodu šuma i u ataru, često strada u saobraćajnim udesima sa automobilima na saobraćajnicama. U tim slučajevima, nastale štete na automobilima naplaćuju se od udruženja, što je finansijski neodrživo, budući da su u takvim slučajevima ova udruženja na dvostrukom gubitku – stradanje divljači i obaveza naknade štete vlasnicima automobila. Radi prevazilaženja ovog problema predlažu sistemsko rešenje – uvođenje posebne takse koja se plaća prilikom redovne godišnje registracije vozila, koja može biti u simboličnom iznosu, a u velikoj meri pomoći u rešavanju navedenog problema.

Prekomerna seča i poljoprivredne površine

Širenje poljoprivrednih površina na uštrb šumskih dovelo je do degradacije kvaliteta zemljišta i zagađenja prirode usled prekomerne upotrebe pesticida. To je uzrok smanjenja hrane za divljač u seoskim atarima, što prate lokalna lovačka udruženja, koja ne pripadaju lovstvu upravljača rezervata. Lovci se ne doživljavaju kao čuvari prirode iako oni imaju ključnu ulogu u kontrolisanju broja divljači i smanjenju invazivnih vrsta poput šakala koji su u poslednjih 30 godina povećali populaciju za 100% i koji napadaju domaću plemenitu divljač. Šakali i lisice sve češće ulaze i u naselja, čineći štete na živini i domaćim životinjama. Takođe, primetili su da je značajno smanjen broj, gotovo da ih i nema, ptica koje se hrane u poljima zbog hemijskog tretiranja zemljišta i ratarskih kultura i zbog nedostatka vode koje je sve izraženije.

U rezervatu je znatno narušen prirodni balans između ostalog i zbog seče hrastova i domaćih vrsta drveća, da su se raširile invazivne vrste poput pajasena, a da plantaže kanadske topole direktno utiču na raznovrsnost živog sveta, odnosno biljaka koje ne mogu da egzistiraju uz topole, za razliku od bele i crne topole koje su u izumiranju.

Nedavna oluja koja je devastirala deo pojasa uz nasip pokazala je zaštitni uticaj šume za naselja Bački Monoštor i Bezdan.

Nesavesno odlaganje otpada

Sagovornici dalje jasno upućuju na manjak svesti o značaju rezervata i potencijalu održivog turizma među korisnicima koji posećuju rezervat, jer se bacanje otpada širom rezervata ne smanjuje i vidno narušava izgled prirode što naročito upada u oči prilikom poseta turista koji su poslednjih godina sve brojniji. Bacanje otpada prisutno je u svim atarima sela i van rezervata. Iako se povremeno sprovode akcije uklanjanja otpada ipak se ne vidi sistemsko rešenje ovog problema. Prisutni ukazuju na strukturu otpada koja u velikoj meri sadrži plastiku.

Upravljanje vodama

Što se tiče kanalske mreže, obale na kojima se sprovode edukacije i rekreacija, se ne održavaju dovoljno i nije obezbeđen bezbedan pristup vodi.

Klimatske pojave direktno utiču na vodni režim u rezervatu ali i oko njega – smanjena je količina padavina i to se odražava na staništa. Pad nivoa vode primetan je u svim kanalima ne samo u Dunavu. Iz tog razloga voda se ni ne pušta u atarske kanale. Ali je primetan intenzivan rad crpne pumpe tokom leta kad je najintenzivnije navodnjavanje za koje se sumnja da se usmerava ka poljoprivrednim površinama u vlasništvu stranih kompanija.

Sa druge strane, voda iz vodozahvata u rezervatu pušta se retko i nije usklađeno sa potrebama navodnjavanja šume.

U vezi sa ovim problemom, pominje se ustava u Kupusini koja nije u funkciji a koja bi obezbedila regulaciju vodostaja u Monoštorskom ritu na jednostavan način: prilikom velikog vodostaja u Dunavu ustavom bi se voda preusmerila u akumulacije, dok u obrnutom slučaju, niskog vodostaja Dunava, kad nije moguće prirodno plavljenje šuma iz Dunava, voda bi se propuštala preko ustave iz akumulacija.

Prisustvo velikog broja bunara sa zahvatom iznad 100m dubine doprinelo je isušivanju celog područja na teritoriji „Bačkog Podunavlja“, jedan je od zajedničkih zaključaka na ovom skupu.

Zabrane i primena zakona

Gotovo sva udruženja imaju problem sa nametnutim ekološkim propisima koji ne uzimaju u obzir činjenično stanje niti dugogodišnju ustanovljenu praksu upravljanja prirodom– kao jedan od primera navode pomenute dabrove koji su se proširili i u kanalsku mrežu i već predstavljaju opasnost po kanalski sistem jer uništavaju malo preostalih vrba na obalama.

Druga zabrana koju naglašavaju je zabrana poribljavanja amurom jer se on, po našem Zakonu smatra alohtonom vrstom i kao takav ne sme da se unosi u kanale. Međutim, pritom se zaboravlja da su kanali veštačka tvorevina i da su amuri upravo zbog toga i uvedeni kako bi se obezbedilo prirodno čišćenje kanala. Primer lošem upravljanju je lokalitet „Pčela“ gde je trava bila toliko namnožena, da je samo intervencija ribolovačkog udruženja sprečila potpuno narušavanje ekosistema.

Plovidba kanalima je otežana zbog trske koja sve više smanjuje širinu plovnog puta. Takođe, pominje se i novi projekat izgradnje marine u Bezdanu bez razmatranja kako će to uticati na nautiku. Smatraju da je potrebno uključiti struku i same nautičare u donošenje ovakvih odluka.

Predstavnici udruženja smatraju da postojeća zabrana plovidbe čamcima u području prvog stepena zaštite (Bajski kanal) nema osnove i da čamci nisu faktor zagađivanja niti remećenja ekosistema.

U jednom se udruženja potpuno slažu da se uvode zabrane i ograničenja kojih oni moraju da se pridržavaju što je potpuno nepotrebno, jer se njihova udruženja oslanjaju na unapređenje stanja prirode i životne sredine, a ne na njihovo ugrožavanje. Naglašavaju da uticaj ljudskih aktivnosti u velikom obimu, odnosno činjenjem ili nečinjenjem javnih preduzeća koja upravljaju zaštićenim područjem, nesavesnim pojedincima i preduzećima sprečava prirodnu regulaciju ekosistema, dok klimatske promene koje se odražavaju u neravnomernim padavinama i ekstremnim vremenskim pojavama čine ozbiljnu pretnju staništima i biodiverzitetu.

Istraživanje – fokus grupa poljoprivreda (ratari, povrtari, pčelari, uzgajivači ribe)

Učesnici istraživanja koji obavljaju delatnosti u poljoprivredi bave se ovim poslom lično više od 10 godina dok porodična tradicija bavljenja poljoprivredom datira između 30 i 50 godina. Svoje delatnosti obavljaju izvan rezervata Gornje Podunavlje (Bački Monoštor, Bezdan). Prosečne površine koje obrađuju su male, od 2 do 10 ha.

Svi su saglasni da su promene u kvalitetu zemljišta očigledne i da se negativno odražavaju na poljoprivredu – gubitak šuma se odražava na kvalitet zemljišta jer je smanjen unos organskih materija i povećan je broj bolesti biljaka zbog kojih je potrebno prskanje hemijskim preparatima, mada je u poslednje vreme smanjena upotreba herbicida.

Promene se odražavaju i u prisustvu sve većeg broja i vrsta štetočina, od insekata (stenice, stršljeni), novih bolesti, do glodara. Ovo se direktno povezuje sa smanjenim brojem ptica, koje na žalost često stradaju zbog primene nedozvoljenih hemijskih sredstava, koja se nelegalno koriste za trovanje šakala ili glodara.

Smatraju da je neophodno preći na organski gajene kulture, ali u sadašnjem trenutku ne postoje uslovi za to jer veliki poljoprivredni proizvođači intenzivno tretiraju svoje njive hemijskim sredstvima, a tampon zone za izolaciju ne postoje.

Problem je i prisustvo divljači na poljoprivrednim površinama, koja čini štetu na usevima. Saradnja sa lovcima je dobra, ali njihova pomoć kasni jer ni lovci ne mogu da intervenišu kada je u pitanju jelenska divljač već samo divlje svinje, šakali... tako da se koriste repelenti koji odbijaju divljač.

Upravljanje vodama

Navode da je nivo vode u području oko rezervata jako smanjen – podzemne vode su se smanjile na 1 do 1,5 metra i taj trend smanjivanja je primećen pre 40 godina. Kažu da se vodom ne upravlja na dobar način – prošle godine voda je samo u martu puštena iz vodozahvata što je ugrozilo šumu u letnjem sušnom periodu. Pominje se sigurnosna ustava kod Kupusine koja bi rešila problem (namena i režim rada te ustave treba da se promeni i prilagodi postojećim uslovima, a ne kako je propisano mnogo ranije kada nije bilo ovakvih problema sa vodom). Napominju da vodozahvat sa Dunava treba da se napravi ispred vikend naselja Daraži Fok a ne nizvodno kao što je to sada slučaj jer sadašnji, koji je nizvodno ne može da obezbedi snabdevanje rezervata vodom, pa ni okolno zemljište nema dovoljno podzemne vode ali ni površinske.

Poljoprivrednici se slažu da treba koristiti postojeću infrastrukturu ustava i vratiti način kontrole i upravljanja kako je nekada bilo jer je donosilo rezultate. Napominju i da je neophodno uvesti strogu kontrolu i ograničiti bušenje bunara koji doprinose iscrpljivanju podzemnih voda.

I ovoj grupi je jasno da ne postoji dobra regulacija Dunava, da se voda zadržava u gornjem toku, da izostaje međunarodna koordinacija i regulativa upravljanja rekom, što se jako negativno odražava na našem području.

Klimatske promene

Klimatske promene su druga neposredna opasnost po poljoprivredu zbog velikih temperaturnih ekstrema tokom leta sa dugim trajanjem i pojave kasnog mraza u rano proleće. Intenzivne vremenske nepogode, olujni vetrovi takođe spadaju u neposrednu opasnost.

Zaštitna funkcija šume u rezervatu je ključna za naselja koja su najbliža Dunavu, Bački Monoštor i Bezdan. Pored zaštitne, šuma je od ključne važnosti za obnavljanje humusnog sloja zemljišta.

Visoke temperature negativno utiču na ribnjake gde se javljaju virusne bolesti pa je neophodna upotreba antibiotika. S druge strane, sve učestaliji niski vodostaji Dunava i samim tim celog hidro-sistema, ugrožavaju dotok vode u akumulacije za uzgoj ribe u ribnjacima.

Saradnja sa upravljačima

Saradnja sa upravljačem je ograničena i mali proizvođači nisu zadovoljni postojećim odnosom, sem pčelara koji su zalaganjima u prethodnom periodu, uspeali da dođu do rešenja za postavljanje košnica u blizini rezervata. Pčelari uglavnom sada imaju obezbeđena mesta za ispašu za razliku od prethodnog perioda.

Mere države i subvencije

Subvencije za ratarsku proizvodnju, stočarstvo, pčelarstvo se koriste u određenoj meri, ali je opšti zaključak da je potrebno usaglašavanje realnih potreba poljoprivrednika i raspoloživih podsticajnih mera. Isto tako, propisani uslovi često su nedostižni za poljoprivrednike koji su u zakupu. Naglašavaju da se subvencije daju selektivno i nemaju nikakvo olakšavajuće dejstvo za male proizvođače.

Edukacija i saradnja

Svi učesnici smatraju da je od presudne važnosti da se šire informacije o tome koliko poljoprivrednici mogu da doprinesu zaštiti prirode i životne sredine, jer je po sadašnjem stanju poljoprivrede u direktnoj kontradiktornosti sa zaštitom prirode. Potrebno je više edukacije poljoprivrednika, sastanaka zainteresovanih strana i uspostavljanje kontinuiranih programa za poljoprivrednike.

Istraživanje – fokus grupa mladih (učenici srednje škole, 4. razred na smeru tehničar zaštite životne sredine)

Učenici ističu da rado provode vreme u prirodi, učestalost tog boravka je od jednom nedeljno, do jednom mesečno. Ispitanici obično vreme u prirodi provode kroz rekreaciju, pećanje, šetnje, vožnju biciklima, a posećuju vikend naselja ili već poznata odmorista. Sam rezervat češće posećuju ispitanici koji žive u neposrednoj blizini ovog područja.

Ono što primećuju prilikom boravka u prirodi je učestalo nizak nivo vodotokova – rukavaca, kanala, Dunava, kao i velike količine otpada. Upravo otpad i divlje deponije mladi ističu kao najveći očigledan problem, izražavajući volju za učešće u akcijama čišćenja, kao i u širenju svesti o štetnosti takvog postupanja. Smatraju da do ovog problema dolazi iz razloga što građani nisu dovoljno edukovani i nisu svesni da nesavesno bacanje otpada predstavlja veliki problem i opasnost.

Iskustva i gradivo koje su savladali, usmeravaju ih da se prema ovom problemu i životnoj sredini odnose kritički, sa željom za iznalaženje dugoročnih rešenja za unapređenje stanja životne sredine i prirode. Učesnici ističu da su bili uključeni u WWF akademiju za prirodu, što im je u velikoj meri pomoglo da na pravi način sagledaju prirodu i životnu sredinu. U samoj školi postoji praksa razvrstavanja otpada i reciklaže limenki, stakla i papira. Učenici i privatno, u svojim domaćinstvima razvrstavaju otpad i odlažu ga na predviđena mesta za to, na javnim površinama gde su postavljeni kontejneri za sakupljanje pojedinih vrsta otpada.

Poznavanje značaja rezervata i zaštićenih i ugroženih vrsta

Ispitanici prepoznaju značaj zaštićenog dobra SRP „Gornje Podunavlje“, kao i UNESCO Rezervata biosfere „Bačko Podunavlje“ i „Mura-Drava-Dunav“. Kao značajne vrste ističu crnu rodu, orla belorepana, druge vrste ptica, jelene, šumske i barske kornjače, rakove. Ističu i sve vidljivije prisustvo dabra, kao reintrodotovane vrste, za koju nisu sigurni da li je i na koji način regulisana njihova optimalna brojnost.

Što se tiče poznavanja vrsta drveća u rezervatu, ističu važnost hrasta, bele i crne topole, vrbe, kao autohtonih vrsta, kao i sve veće prisustvo plantaža kanadske topole.

Stanje životne sredine

Kao loš primer i veliku pretnju za životnu sredinu i građane grada Sombora, učenici navode Fabriku akumulatora Sombor. Ovo preduzeće više nije aktivno, ali je pogon primer neadekvatnog odlaganja opasnih materija – pretežno teških metala (olovo i prateći teški metali), čija je koncentracija višestruko povećana u odnosu na dozvoljene parametre. Ove opasne materije su deponovane u bazenima na otvorenom, zagađujući na taj način zemljište, vodu i vazduh. Ovaj primer im je poznat, jer su u sklopu terenskog rada, imali priliku da posete ovo postrojenje.

Mladi i životna sredina

Učesnici smatraju da mladi nisu dovoljno svesni značaja očuvanja životne sredine i prirode. Razlog toga vide u nedovoljnoj zastupljenosti teme u javnosti i u neposrednom okruženju mladih, kao i u manjkavosti vaspitanja i obrazovanja. Ne postoji svest o javnom dobru, koja bi uticala na odgovorno ponašanje.

Za motivisanje mladih predlažu radionice, edukativne izlete, učešće u akcijama pošumljavanja, posete i aktivnosti u rezervatu, posete komunalnim preduzećima koja se bave reciklažom, prečišćavanjem otpadnih voda itd. Upravo direktno učešće mladih u ovakvim aktivnostima moglo bi da im u dovoljnoj meri približi značaj ekološke svesti.

Kao moguće aktivnosti ističu posmatranje ptica, orijentiring, kampovanje u prirodi, potragu za blagom...

U svrhu informisanja mladih o ovakvim aktivnostima, predlažu promociju na društvenim mrežama - Tik Tok, Instagram, Redit, kao i plakate i flajere kao sredstva oglašavanja.

Bački Monoštor, 28. februar 2025.